

DAŽI JAUNĀKIE ŠKIRKĻI "LATVIEŠU VALODAS VĒSTURISKAJĀ VĀRDNĪCĀ"

Anna Frīdenberga
(LU Latviešu valodas institūts)

Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca

[Par vārdnīcu](#)[Šķirkļa uzbūve](#)[Meklēšana](#)[Avoti](#)[Saisinājumi](#)[Autori](#)[Publikācijas](#)[Kontakti](#)

A B C Č D E F G Ģ H I J K Ķ L Ļ M N Ņ O P R S Š T U V Z Ž

Meklēšana [?]

Vārds...

☐ Meklēt visā tekstā

Meklēt

[Izvērstā meklēšana](#)

LVVV

Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca (16.–17. gadsimts)[Historical Dictionary of Latvian \(16th-17th Centuries\)](#)[Historisches Wörterbuch des Lettischen \(16.-17. Jahrhundert\)](#)

1865 šķirkļi (pēdējo reizi atjaunots 13.01.2022.)

Šķirkļu sagatavošana turpinās

Izdota ar LU Latviešu valodas institūta 2016. gada 5. decembra Zinātniskās padomes lēmumu Nr. 2016/9.

ISBN 978-9984-742-85-4

Autori: Everita Andronova, Anna Frīdenberga,
Renāte Siliņa-Piņķe, Anta Trumpa, Pēteris Vanags

Latvijas Zinātnes padome

Projekts Nr. 212/2012
„Korpusā balstīta elektroniska
latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca”

zīme

priekša zīme, naglu zīmes, brīnumu zīmes, priecības zīmes, rakstu zīme, uguns zīme, varas zīme, cirtuma zīme, dūruma zīme, zīmes no debesīm, nāves zīme, pēcnākamās zīmes, derības zīme, kapa zīme, ceļa zīme, uzcelta zīme...

- ✖ *MYļi Braļi / ſtaigayeeta man pehts / vnd lukoyeeta vs teems / katttri tha ſtaiga / ka mehß jums äſſam par **Preekſche Siem.** (Manc1631_LVM, 188₁₄)*
- ✖ *Bett Wings ſatzija us teem / ja taß tha nhe noteek / ka es eekſchan winja Rohkahm rädſu tahß **Nagglo=Siemes** / und leeku mannu Pirrxtu eekſchan winja Šahneem / nhe ghribbu es to titzeht. (Manc1654_LP1, 434₇)*

zīme

priekša zīme, naglu zīmes, brīnumu zīmes, priecības zīmes, rakstu zīme, uguns zīme, varas zīme, cirtuma zīme, dūruma zīme, zīmes no debesīm, nāves zīme, pēcnākamās zīmes, derības zīme, kapa zīme, ceļa zīme, uzcelta zīme...

- ✘ *Tad šapulzeja tee Augftee Preefteree un Warifeeṛeem to augftu Teešu/ un šazzija: Ko darram mehs? jo šchis Zilweks darra daudz **Brihnumu=Sihmes**.
(JT1685, Jn, 11:47)*
- ✘ *Parahdeet wiśadi **Preezibas=Sihmes**/
Dfeedeta Dfeeśmiņas/ rakfteeta Rihmes. (ZP1685, --₁₆)*

zīme

- 1) redzama zīme (piemēram, priekšmets, atveids, attēls), kas apzīmē, norāda, liecina kaut ko
- 2) zīme (parādība, īpašība), kas kaut ko vēsta, apliecina
- 3) attēls, veidols, tēls

- ✘ *Jem to **Syme** tha fweete krufte preschan touwe Pere / vnde py to Krute. (Ench1586, H4A₃)*
- ✘ *Ko gir wens Sacramentcz. THa gir wene redfame specige **fime** no Christo mufcam pestitaia pattiv ehlickts / cour kattre mes nereedfame dfeleftibe / arridsan exfkige schwetum pannakam vnde dabboiam. (CC1585, 20₅)*

zīme

- ✗ *Mahlzeichen/ **fieme***. (Manc1638_L, 120B₁₂)
- ✗ *Merckzeichen/ **fieme**..* (Manc1638_L, 124A₁₃)
- ✗ *Wahrzeichen/ **fieme***. (Manc1638_L, 200A₉)
- ✗ *Anzeigung/ **Sieme***. (Manc1638_L, 22A₁₅)
- ✗ *Zeichen/ **Sieme***. (Manc1638_L, 218B₂₆)
- ✗ ***Sihme**, ein Zeichen*. (Fuer1650_70_1ms, 273₂₅)
- ✗ ***Sihme**. ein Zeichen*. (Fuer1650_70_2ms, 387₄)
- ✗ *ein Bild/ weena Bilde/ **Sieme**/ mahläta **Sieme**/ Deewa **Sieme**/ Marias **Sieme**/ Zillwäka **Sieme***. (Manc1638_PhL, 369₂₄₋₂₆)

zīme

1. redzama zīme (piemēram, priekšmets, atveids, attēls)

✗ *cirtuma zīme, dūruma zīme* ‘brūce, rēta’

✗ *iedzimta zīme* ‘dzimumzīme’

✗ ***naglu zīmes*** ‘brūces, rētas no naglām’

✗ *Un wiņšch šazzija uhs teem: Ja es eekšch wiņņa Rohkahms ne redfu tahs **Naglu=Sihmes**/ un ne leeku šawu Pirkftu eekšch tahm **Naglu=Sihmehm**/ un leeku šawu Rohku eekšch wiņņa Šahneem/ tad ne gribbu es to tizzeht.*

(JT1685, Jn, 20:25)

✗ Kamēr es neredzēšu **naglu brūces** viņa rokās, kamēr nelikšu savu pirkstu viņa **naglu brūcēs** .. es neticēšu. (Bībele 2012)

zīme

1. redzama zīme (piemēram, priekšmets, atveids, attēls)

✗ ***raksta / rakstu zīme*** ‘burts’

✗ *Kas arridjan muhs irr derrigus darrijis par Šullaiņeem tahs jaunas Derribas/ ne tahs **Rakfto=Sihmes**/ bet tā Garra. Jo tā **Rakfta=Sihme** nokauj/ bet tas Garrs darra dfihwu.*
(JT1685, 2Kor, 3:6)

✗ .. jo **burts** nokauj, bet Gars dara dzīvu.. (Bībele 2012)

✗ ***uzcelta zīme*** ‘piemiņas stabs’

✗ *Taî Deenâ buhs tam KUNGAM weens Altaris Egiptes Widdû/ un weena **uszelta Sihme** pee wiņņas Rohbeshchahm preekšch to KUNGU.* (VD1689_94, Jes, 19:19)

✗ Tajā dienā Ēģiptes zemes vidū būs altāris Kungam un tā malā uzslīets **piemiņas stabs** Kungam! (Bībele 2012)

zīme

2. zīme (parādība, īpašība)

- ✘ *Darri weenu **Sihmi** pee mannis/ ka man labbi klahjahs/ ka manni Nihdetaji to redf un kaunahs/ ka tu KUNGS man palihdji/ un eepreezini manni. (VD1689_94, Ps, 86:17)*
- ✘ *brīnuma / brīnumu zīme(s); brīnumi un zīmes, zīmes un brīnumi; derības zīme, nāves zīme, zīme no debesīm, darīt zīmes, rādīt zīmes, redzēt zīmes; priekša (papriekša) zīme*

priekša zīme; priekš(a)zīme

1. 'paraugs, priekšzīme'

- ✗ *MYļi Braļi / ţtaigayeeta man pehts / vnd lukoyeeta vs teems / kattri tha ţtaiga / ka mehß jums äţsam par **Preekſche Siem**. (Manc1631_LVM, 188₁₄)*
- ✗ Brāļi, ņemiet par **paraugu** mani.. (Bībele 2012)

2. 'zīme, kas kaut ko norāda uz nākotni; brīdinājuma zīme' *vorzeichen/ **preekſcha=ſieme**. (Manc1638_L, 219A₃)*

- ✗ *BEth tas gir mums par **preſche ſime** notitczis / ka mhes mums nhe ekaarotes lekam tho loune / lydtcz ka winge ekaroyas. (EvEp1587, 159₃)*
- ✗ Tas ir noticis mums par **brīdinājuma zīmi**, lai mēs neiekārojam ļaunu, kā tie darījuši. (Bībele 1965)

zīmes un brīnumi; brīnuma zīmes

- ✘ *Un Deews irr tai Leezibu dewis ar **Sihmehm un Brihnumeem/** un daschadeem Spehkeem/ un ar isdalliśchanu ta śwehta Garra pehz śawa Prahta. (JT1685, Ebr, 2:4)*
- ✘ *.. ar **zīmēm, brīnumiem..** (Bībele 2012)*
- ✘ *Bet daudf no teem **Łaudim tizzeja eekśch wiņņa/** un śazzija: Kad tas Kriftus nahks/ arrig tas wairak **Brihnuma=Sihmes** darrihs/ ka tahs/ ko śchis darrijis irr? (JT1685, Jn, 7:31)*
- ✘ *Vai gan Kristus, kad tas nāks, vairāk **zīmes** darīs, nekā šis ir darījis? (Bībele 1965)*
- ✘ *Kad Kristus nāks, vai viņš darīs vairāk **zīmju**, nekā šis ir darījis? (Bībele 2012)*
- ✘ *.. wird er auch mehr **Zeichen** thun .. (Luther 1545)*

zīme

- ✗ ***zīmlemis*** ‘zīmju tulks’
- ✗ *Lemt. wicken, schätzen, wahrsagen, zuvorsagen*
Teeślemmis ein Wahrsager.
***Sihm=lemmis** ein Zeichen=deuter. (Fuer1650_70_2ms, 204₇)*
- ✗ ***zīmlēmis***
- ✗ *fihmlehmis. Zeichendeuter (Stenders 1789)*
- ✗ ***zīmlemt***
- ✗ *fihmlemt, aus gewissen Zeichen wahrfragen... (Stenders 1789)*

zīmēt, zīmot

***×** zīmot*

1. 'iezīmēt'

- ×** Jhten ka dašch Saimneex śawu Ahwi **fiemo** / ka to ftarp zittahm Ahweem ißkliedufschu warr pafiet.*
(Manc1654_LP1, 88₂₄)

2. 'dot zīmes, dažādos veidos norādīt'

- ×** Mirrckfchkina ar Atzeems / **fiemo** ar Kahyahms / rahda ar Pirrxteems.* (Manc1637_Sal, 18₃)
- ×** Māj mirkšķinādams ar acīm, **dod zīmes** ar kājām, rāda ar pirkstiem.* (Bībele 1965)
- ×** Ar aci mirkšķina, ar kāju piegrūž, ar pirkstiem **rāda zīmes**.* (Bībele 2012)

3. 'nozīmēt, apzīmēt'

- ×** Ko **fiemo** tad tahda Vhdens Chriftifchana?*
(Manc1631_Cat, 487₄)

zīmot

- ✗ *apzīmot, iezīmot, nozīmot, pazīmot, pārzīmot*
- ✗ **apzīmot** ‘apzīmēt, iezīmēt; norādīt’
- ✗ *Treffshekartan / ahr femmosche scirde zeu prexan tho
Bafnecekunge celles meft / vnde fceuw **abfimoet** ahr
tho fime taes fchwetes cruftes / vnde zazcit.*
(CC1585, 42₄)

zīmot

✖ ***iezīmot***

1. 'iezīmēt, apzīmēt; norādīt'

✖ .. vnde czour to ef tu **efymoy**s to lele Myleftibe touwe myle
Dhele Jefu Chrifti prettibe βouwe Brute to Chruftite
Droudteczibe. (Ench1586, H3B₉)

✖ Kad nu Samuels wiśśas Jfraēļa Ziltis lizzis klahtu nahkt/ tad tappe
ta Benjamiņa Zilts **eefihmota**. (VD1689_94, 1Sam, 10:20)

2. 'iekalt'

✖ Un ja tahs Nahwes Amats/ kas Rakfta=Sihmês un Akmiņôs
eefihmohts Spohſchums bija/ tà ka tee Behrni Jfraēļa ne
warreja usśkattiht to Waigu Mofus/ ta Spohſchuma deh/
wiņņa Waiga/ kam bij mittetees. (JT1685, 2Kor, 3:7)

✖ Ja jau ar akmenī **iekaltām burtu zīmēm** nāves kalpošana kļuva tik
spoža savā godībā.. (Bībele 2012)

3. 'darīt zināmu, vēstīt'

zīmēt

- ✗ ‘iezīmēt, apzīmēt’, ‘dot zīmi’, arī ‘apzīmogot’
- ✗ ***Sihmeht. act. Zeichnen.*** (Fuer1650_70_1ms, 273₂₅)
- ✗ ***Un fihmeja*** tohs wiśśus preekśch Peeres/ kas pahr tahm Negantibahm nopuhtahs: 4. Bet wiņņi nokawe wiśśus/ kas ne bija ***fihmeti*** .. (VD1689_94, Ech, 9:0)
- ✗ .. un **apzīmogo ar zīmi** to ļaužu pieres, kas pūš un vaimanā par visām preteklībām, kas tiek darītas Jeruzālemē! (Bībele 2012)

zīmēt

apzīmēt, aizzīmēt, āzzīmēt, iezīmēt, zīmītājs, zīmēties, nozīmēt, zīmenāt, zīmēšana; priekšzīmēšana, priekšzīmēt

apzīmēt

1. ‘nozīmēt, apzīmēt’

- ✗ ***apsihmeht***, *bezeichnen*. (Fuer1650_70_1ms, 273₂₈)
*Neds Mehle to issazziht warr/ Neds Rakfti to **apfihmehs** arr/ Kas Jefu mihle/ tas to proht/ Kahds Gardums Jefu mihlejoht. (LGL1685_K1, 237₁₉)*

2. ‘atstāt zīmes’

- ✗ *Tapehz pahrgrohsfija wiņsch šawu Ģihmi preekšch wiņņu Azzim/ un likkahs kà traks appakšch wiņņu Rohkahm/ un **apfihmeja** tahs Wahrtu Durwis/ un wiņņa Šeekalas notezzeja tam Bahrdê.*
(VD1689_94, 1Sam, 21:13)

zīmēt

iezīmēt

1. 'iezīmēt, apzīmēt, arī pārn.'

- ✗ *Un tas KUNGS šazzija us wiņņu: Eij zaur Pilsšahta Widdu/ zaur Jerufalemes Widdu/ un **eejihme** ar weenu Sihmi pee Peerehm tohs Łaudis/ kas nopuhšchahs/ un waid pahr wiśśahm śchihm Negantibahm/ kas wiņņo Widdû tohp darritas. (VD1689_94, Ech, 9:4)*
- ✗ *..un **apzīmogo** ar **zīmi** to ļaužu pieres.. (Bībele 2012)*

2. 'rakstīt, uzrakstīt; iekalt'

- ✗ *Ja nu pee ta Bauślibas Ammata / kas nokauj / in Akminôš **eejihmehts** / Skaidriba bija / ka tee Behrni Ifrāēla ne warreja uhsluhkoht to Waigu Mofus / šawa Waiga Skaidribas dehļ / kuŗrai bija Gallu ņemt.. (VLH1685, 70₂₀)*
- ✗ *Ja jau ar akmenī **iekaltām burtu zīmēm** nāves kalpošana kļuva tik spoža savā godībā. (Bībele 2012)*

zīmēt

✗ *nozīmēt*

1. 'nozīmēt, zīmējot atveidot līdzīgu oriģinālam'

✗ *Un wiņſch ɳehme tahs no wiņŋu Rohkas/ un **noſihmeja** to ar weenu Rakſtamo/ un lehje no ta weenu Telļu/ tad ſazzija tee: Šchee irr tawi Deewi/ Jſrae&ls/ kas tew no Egiptes=Semmes irr iswedduſchi.*
(VD1689_94, 2Moz, 32:4)

✗ Un viņš tos paņēma no viņu rokām, **uzzīmēja metu ar zīmuli** un notiem izlēja teļa attēlu .. (Bībele 1965)

✗ Vnd er nam sie von jren henden / vnd **entwarffs** mit eim griffel / Vnd machte ein gegossen Kalb (Luther 1545)

2. 'attēlot'

✗ *Un wiņſch ſazzija: Kam mehs lihdfinaſim to Deewa Walſtibu? jeb zaur kahdu Lihdfibu mehs to **noſihmeſim**?*
(JT1685, Mk, 4:30)

✗ Ar ko lai salīdzinām Dieva valstību? Jeb kādā līdzībā lai to **attēlojam**?
(Bībele 2012)

3. 'apzīmēt, norādīt'

SECINĀJUMI

- ✗ Vārds *zīme* un no tā atvasinātie vārdi ir semantiski daudzveidīgi un plaši lietoti 16. un 17. gadsimta tekstos.
- ✗ Īpaši plašs ir no verbiem *zīmot* un *zīmēt* atvasināto priedēkļverbu (*apzīmot, iezīmot, iezīmēt, nozīmēt ...*) lietojums.
- ✗ Verbu nozīmes saistītas ar pamatvārda *zīme* nozīmēm, – ‘iezīmēt, apzīmēt’, ‘dot zīmi’ u.c.
- ✗ *zīme* ‘bilde, attēls’ > ‘attēlot, veidot’ > ‘zīmēt’

PALDIES PAR UZMANĪBU!